

prof. dr hab. Przemysław Dąbrowski

Słupsk, 12 listopada 2024 r

Zastępca Dyrektora ds. Nauki

Instytut Prawa i Administracji

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Recenzja rozprawy doktorskiej: K. Kaczmarek, *Myśl polityczno-prawna Zdzisława Stahla*, Wrocław 2024, ss. 337.

Promotor rozprawy doktorskiej: dr hab. Tomasz Scheffler.

I. Temat i tytuł rozprawy doktorskiej.

Temat i tytuł rozprawy nie budzą jakichkolwiek merytorycznych uwag czy wątpliwości. Do tej pory bowiem, poza przyczynkarskimi opracowaniami, nie było rozprawy, która by w pełni charakteryzowała działalność, życiorys oraz poglądy polityczno-prawne i społeczno-ekonomiczne Zdzisława Stahla. Dzięki temu, w moim przekonaniu, została wypełniona kolejna luka w badaniach nad historią myśli polityczno-prawnej Narodowej Demokracji oraz obozu piłsudczykowskiego *sensu largo*. Sugeruję, jednak nie ma to żadnego wpływu na recenzowaną pracę, dodanie przy nazwisku głównego bohatera ram temporalnych (1901-1987) oraz wszystkich imion Stahla, a więc Zdzisław Henryk Ludwik.

Uważam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja doktorska świadczy o doskonałych umiejętnościach warsztatowych Autorki, co do wyboru i selekcji tematu, istotnego z punktu widzenia nauk prawnych, w tym historycznoprawnych. Ma bowiem miejsce swoista rekonstrukcja myśli polityczno - prawnej Stahla, co może służyć do dalszych eksploracji w przedmiocie rozmaitych wątków i zagadnień poruszonych w rozprawie, nie tylko w formie osobnych artykułów naukowych, ale także monografii.

Chciałbym też zauważyć, że dzięki podjętej tematyce wyjaśnione zostało pojęcie i znaczenie tak zwanego konstruktywizmu narodowo-państwowego, swoistej syntezy dwóch przeciwstawnych sobie koncepcji, to jest narodowo-demokratycznej i państwowej.

Tytułem podsumowania tej części, raz jeszcze pragnę podkreślić, iż wskazane przeze mnie uwagi nie deprecjonują wagi i znaczenia dysertacji doktorskiej mgr Katarzyny Kaczmarek, która zasługuje na ocenę bardzo dobrą. Praca w przesłanym do recenzji ujęciu, oddaje zamierzony przez Autorkę cel naukowy, który pragnęła zrealizować na poszczególnych kartach swojej rozprawy doktorskiej.

II. Struktura dysertacji doktorskiej.

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, czterech rozdziałów (*Działalność polityczna Zdzisława Stahla; O państwie; Wokół zagadnień politycznych i ideologicznych; W kręgu zagadnień prawno-ustrojowych*), zakończenia i bibliografii. Ta ostatnia powinna zostać nazwana wykazem źródeł i opracowań, ponieważ termin bibliografia, co do zasady odnosi się do wykazu literatury. Przyjęty w pracy układ jest klarowny i nie budzi większych wątpliwości, o czym poniżej. Zostało zastosowane kryterium chronologiczno-przedmiotowe.

Doktorantka ukazała życiorys i działalność Stahla, jego poglądy na temat państwa, państwowej polityki gospodarczej, faszyzmu, bolszewizmu, liberalizmu, a także rozwiązań przyjętych w Konstytucjach: marcowej i kwietniowej. Wiele wartościowych treści wnosi też podrozdział dotyczący prac Stahla, w okresie emigracji w ramach Biura Dokumentów II Korpusu Polskiego, nad zbrodnią katyńską.

W kontekście spisu treści, chciałbym jedynie zwrócić uwagę na przyjętą miejscami terminologię. W rozdziale drugim Doktorantka użyła słowa „formacja” (2.2.2. Ostateczna formacja poglądów), które nie powinno się pojawić w przyjętym kontekście. Zgodnie bowiem z definicją zawartą w *Słowniku Języka Polskiego*, pojęcie to oznacza: „1. ugrupowanie polityczne; 2. ludzie o podobnym typie wykształcenia i żyjący w tej samej

epoce; 3. zespół muzyczny; 4. ekologicznie uwarunkowane zbiorowisko roślinne; 5. według marksizmu: stopień w rozwoju społeczeństw; 6. zespół skał powstałych w ciągu jednego okresu geologicznego; 7. wyraz mający określoną budowę słowotwórczą; 8. samodzielny oddział wojskowy; 9. rodzaj broni”¹. W rozdziale czwartym (nie tylko w spisie treści, ale też w treści pracy) Konstytucja marcowa i Konstytucja kwietniowa powinny być zapisane z małych liter, a nie wielkimi (jedynie Konstytucja). To samo dotyczy zapisu zbrodni katyńskiej. Mam też wątpliwość wobec określenia liberalizmu mianem myśli (rozdział trzeci). Zdaję sobie sprawę, że jest to uwaga polemiczna, ale raczej przeważa pogląd, że liberalizm jest doktryną bądź ideologią².

III. Charakterystyka materiałów źródłowych i opracowań.

Dobór materiałów źródłowych (akty prawne, wspomnienia) i przeprowadzone przez Autorkę badania świadczą o jej doskonałej znajomości dostępnej literatury przedmiotu oraz szczególnej umiejętności selekcji istotnych pozycji, poświęconych poruszanej problematyce. Sugeruję jedynie, aby wykazie źródeł i opracowań zastosować inne kryterium podziału (publikacje Stahla zostały wskazane na początku, a następnie spis jego artykułów pojawia się niemalże na końcu. Sugeruję wymienić je wszystkie, w jednym miejscu. Publikacje to też artykuły. To samo dotyczy opracowań).

Nie rozumiem jedynie, dlaczego Doktorantka nie przeprowadziła kwerendy archiwalnej? We wstępie do pracy, wyjaśniając powody takiego stanu rzeczy, Pani Magister stwierdziła, iż: „Nie prowadziłam badań archiwalnych, ponieważ myśl Stahla, w zakresie w jakim mogła wpłynąć na rzeczywistość, zawierała się w publikowanych przezeń materiałach” (s. 10). Taka argumentacja w żaden sposób nie usprawiedliwia braku badań w archiwach polskich i zagranicznych. Myśl odtwarzamy także z dokumentów, zresztą często w archiwach znajdują się niepublikowane materiały czy też

¹ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/formacja.html> (dostęp 8 XI 2024 r.).

listy w formie rękopisów/maszynopisów danego myśliciela. Zdaję sobie sprawę z faktu, że w razie znalezienia jakiejś pozycji, nie wywróciłyby pracy „do góry nogami”, ale myśl to również sztuka argumentacji/uzasadnienia, co wzbogaca prezentowaną treść i narrację.

Na pewno, w razie publikacji monografii, do czego zachęcam Doktorantkę, warto zajrzeć do zbiorów zdeponowanych w szczególności w:

1. Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu (Fiedorowicz J., *Wspomnienia 1900–1970*, msp., sygn. 15640/II, mf. 10158; „*Ze wspomnień ogólnych Adolfa Grajewskiego*” ojca z lat 1893–1945, msp., sygn. 13543/II);
2. Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie („Teki Zielińskiego”, nr 2, sygn. 7783, mf. 1414; nr 3 sygn. 7784, mf. 1411; nr 4, t. 1, sygn. 7785, mf. 1415; nr 5, t. 2; nr 10, t. 8, sygn. 7785, mf. 1422; nr 33, sygn. 7816, mf. 1444; *Korespondencje różnych osób do różnych adresatów z lat 1731–1952*, sygn. 7935);
3. Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie (Kozicki S., *Historia Ligi Narodowej 1907–1927*, msp., t. II, [w:] *Papiery dr Stanisława Kozickiego posła i senatora*, t. I, sygn. przyb. 25/62; Kozicki S., *Pamiętniki 1876 – 1939*, t. I, cz. II, *W konspiracji narodowej*, rkps, sygn. 9782 III, mf. P–1650; *Materiały Michała Pawlikowskiego*, sygn. przyb. 431/04; przyb. 467/04; Wasilewski Z., *Życiorys 1865–1939*, msp., sygn. przyb. 179/78);
4. Bibliotece Narodowej w Warszawie (*Historia ruchu narodowego*, msp., mf. 55048; *Zbiór dokumentów Obozu Narodowego*, sygn. 1238; *Obóz Zjednoczenia Narodowego*, sygn. 70);
5. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (*Akta Organizacji Młodzieżowych*, sygn. 1, mf. 20560);
6. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (*Materiały Stanisława Kozickiego*, sygn. 30,teczka: 5).

² Zob.: Ł. Rozen, *Aksjologiczne i ideowe fundamenty doktryn liberalnych wobec kwestii ekonomicznych*, [w:] „Świat Idei i Polityki”, nr 15/2016, s. 28.

Ponadto, warto uzupełnić rozważania o sprawozdania stenograficzne z obrad Sejmu III i V kadencji, dostępne między innymi na stronie Biblioteki Sejmowej w Warszawie (niejako na marginesie chciałbym zauważyć, że w Bibliotece znajdują się również teczki poszczególnych posłów. Niekiedy zawierają bardzo interesujące materiały), a także wysłać zapytanie o dostępność dokumentów do Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie.

IV. Strona formalna rozprawy doktorskiej.

Styl pracy jest jasny i precyzyjny, choć występuje wiele powtórek używanych słów/określeń w jednym akapicie. Wnioski formułowane są w sposób poprawny. Jednakże strona formalna pracy, w razie jej publikacji, wymaga gruntownej poprawy. Ilość omyłek i niedociągnięć nie ma charakteru marginalnego. Z przykrością muszę stwierdzić, że jest to najslabszy element recenzowanej dysertacji. Moim zadaniem nie jest wskazywanie ich wszystkich, stąd ograniczę się do niektórych, tych powtarzających się.

W pracy doktorskiej nie powinno być tak zwanych „wiszących spójników”. Pragnę również zwrócić Doktorantce uwagę, iż w rozprawie nie przyjmuje się ciągłej numeracji przypisów (rozprawa kończy się na 824. przypisie), gdyż każdy rozdział powinien być rozpoczęty od przypisu 1. Wszelkie zwroty obcojęzyczne muszą być zapisane kursywą (to samo dotyczy skrótu op. cit.), w pracy pojawiają się pleonazmy („okres czasu”), występują niepotrzebne przerwy między akapitami, czasami też przypisami (np. s. 8), brak skrótu Idem (Tenże). Jeżeli w dysertacji stosowane są w przypisach skróty łacińskie, to należy zachować konsekwencję przy innych (Tamże, powinno być Ibidem), niektóre sformułowania zapisywane są niepotrzebnie wielką literą (np. powstanie styczniowe) lub małą (np. Stronnictwo Narodowe, Narodowa Demokracja), cytaty przywołujemy w cudzysłowie, nie ma już potrzeby stosowania kursywy. Należy wyeliminować puste spacje w treści pracy (np. między danym słowem a przypisem), artykuły w czasopismach zagranicznych zapisujemy z numeracją polską (np.

przypis 174). Sądzę, że w pracy nie powinny pojawić się sformułowania w rodzaju: „dopowiem”, „wrócę później”, „jak przed chwilą wspomniałam”, czy „rozdział drugi skupi się na refleksji”, ponadto w przypadku cytatów występują różne czcionki, wszystkie przypisy powinny być wyjustowane.

Zauważone, wybrane literówki: „ledwie intuicji polityczny i prawnych” (s. 3), „do przeformułowania sposób postrzegania” (s. 6); „myśl Stahla skierowała została ku” (s. 7), „do racjonalni urzędzonego” (s. 11), „Stahl stał się na w latach” (s. 15), „dotyczące prawnym aspektem” (s. 16), „stosunkowo sporo miejsce” (s. 22), „osobę nieskłonny do kompromisów i ugody” (s. 31), „inaczej: nacjonalizm Głównym celem” (s. 37), „Jednak warto tu zauważyć, że upływem lat” (s. 44), „stało się kompletowało wszelkie informacje (s. 50), „dokonano pochówku Zdzisłjuawa Stahla” (s. 62), „obraz ewolucja światopoglądowa” (s. 281).

Ostatnia uwaga – stylistyczna – dotyczy powtórek używanych w jednym akapicie słów. To powoduje, że narracja ulega zakłóceniu, a treść czasami staje się mało zrozumiała. Warto też ograniczyć stosowanie określeń w rodzaju „przezeń” czy „dlań”.

V. Strona merytoryczna rozprawy doktorskiej.

Strona merytoryczna recenzowanej rozprawy nie budzi większych uwag. Doktorantka posiada dużą wiedzę z zakresu historii myśli polityczno-prawnej, która została uzupełniona rozważaniami z zakresu historii, ekonomii i socjologii. Nadaje to rozprawie wymiar interdyscyplinarny. Pani Magister poprawnie opisuje/odtworza poglądy Zdzisława Stahla, wykorzystując podstawowe metody badawcze z zakresu nauk prawnych. Bez wątpienia ukazała holistyczny stosunek swojego bohatera do rozmaitych kwestii ustrojowo-prawnych i nie tylko.

Myśl Zdzisława Stahla stanowi ciekawy przypadek ewolucji poglądów w ramach tak zwanego realizmu politycznego. Początkowo zafascynowany obozem narodowodemokratycznym i jego postulatami, przechodzi swoistą metamorfozę i skłania

się ku koncepcji państwowej zwolenników Józefa Piłsudskiego. Tym samym, Doktorantka uzasadnia to w odwołaniu się do wizji rewolucji naukowych Kuhna, powstaje trzecia, kompromisowa koncepcja tak zwanego „konstruktywizmu narodowo-państwowego”, oparta na indywidualnych doświadczenia Stahla. Te poszukiwania doskonałych rozwiązań, mają swoje podłoże w świadomości historycznej i narodowej oraz rozumieniu dawnej tradycji romantycznej przez głównego bohatera rozprawy. Jego wiara w suwerenne i silne państwo (autorytet władzy wykonawczej, dobrze zorganizowana armia) oraz propagowanie solidarności narodowej, stanowiły główną oś przekonań i działalności Zdzisława Stahla nie li tylko w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ale też na emigracji. Wydaje się, że to nie tylko konstrukcja polityczno-prawno-społeczna, ale też struktura odwołująca się do słynnego ducha narodu ze wszystkimi jego składowymi i połączona głęboką refleksją filozoficzną. Ta ostatnie widoczna jest chociażby w pojmowaniu przez Stahla liberalizmu, w przypadku którego nie odrzucał jego podstaw teoretycznych, ale widział zagrożenie w XIX – wiecznym fundamencie filozoficznym, to jest w indywidualizmie oraz egalitaryzmie.

Doktorantka bardzo ciekawie scharakteryzowała również poglądy ekonomiczne Stahla w sferze budżetu i finansów państwa, odwołując się przy tym do koncepcji/opinii czołowych ekonomistów tamtego okresu. Interesujące są też rozważania na temat faszyzmu, bolszewizmu, rozwiązań zawartych w Konstytucji marcowej i Konstytucji kwietniowej.

Reasumując, poza bogato rozwiniętą myślą polityczno-prawną Zdzisława Stahla, widoczne jest również głębokie osadzenie jego poglądów w wymiarze filozoficznym. Nadaje to pracy bardzo ciekawy obraz tworzący swoistą mozaikę mniemań i rozmaitych figur.

W trakcie lektury nasunęły mi się jednak pewne uwagi merytoryczne, zaś niektóre o charakterze polemicznym. Rezygnuję przy tym z opisu poszczególnych rozdziałów, ograniczając się do wskazania zauważonych wątpliwości.

We wstępie do pracy Doktorantka bardzo precyzyjnie scharakteryzowała zawartość swojej rozprawy, płynnie wprowadzając Czytelnika na kolejne karty dysertacji. Pewien niedosyt pojawia się przy przedstawieniu metod badawczych. Autorka wykorzystała ich bowiem znacznie więcej, niż podaje. Można wskazać na historycznoprawną, opisową (nie spotkałem się z metodą historyczno-opisową), bibliograficzną, filologiczną, dogmatyczno-prawną. Dodatkowo w tej części pracy zabrakło wyjaśnienia kluczowego pojęcia, to jest myśli polityczno-prawnej. Jest to o tyle istotne, ponieważ w trakcie lektury rozprawy takie terminy jak myśl, doktryna, ideologia traktowane były zamiennie. W mowie potocznej rzeczywiście nie ma to większego znaczenia, ale na gruncie historii doktryn polityczno-prawnych już tak nie jest (na przykład w pracy faszyzm i komunizm stają się doktrynami – s. 15, a totalitaryzm – jako system polityczny/rządu – ideologią).

Pragnę zauważyć też, że określenie kresy wschodnie rozumiane jest znacznie szerzej, niż przedstawione w pracy. Nawet w myśli Stahla ma ono raczej wymiar sentymentalny w ramach pamięci historycznej, aniżeli terytorialny. Dodatkowo, w pracach naukowych, należy zrezygnować z używania pojęcia II Rzeczpospolita. Nie ma żadnego uzasadnienia prawnego i ustrojowego, aby powielać to określenie publicystyczne, które pojawiło się dopiero w latach 70. XX wieku. Analizując bowiem wskazaną problematykę w kontekście formy rządu, należy zauważyć, iż Rzeczpospolita Obojga Narodów była monarchią, a odrodzone w 1918 roku państwo polskie republiką.

VI. Działalność badawcza, dydaktyczna, popularyzująca naukę i organizacyjna

Doktorantka opublikowała jeden tekst zatytułowany *O poglądach społeczno-politycznych Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej*, [w:] „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, Nr 7 /2 (2018) s. 53-73. Brała też udział w konferencjach naukowych, na których przedstawiała referaty ogniskujące dookoła rozprawy doktorskiej. Prowadziła zajęcia dydaktyczne ze studentami, uczestniczyła w programie PROM-NAWA – krótkookresowej wymianie akademickiej. Wyjechała również na kwerendę

archiwalno-biblioteczną do Biblioteki Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie.

VII. Konkluzja

Tytułem podsumowania, chciałbym zauważyć, że treść rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Kaczmarek skłania mnie do pozytywnej recenzji nakładów Jej pracy i wyników działalności badawczej. Temat, jego przygotowanie oraz sformułowanie świadczą o naukowej kompetencji Doktorantki oraz poprawnym opanowaniu przez Nią warsztatu naukowego, mimo wskazanych uchybień formalnych. Recenzowana rozprawa jest oryginalnym opracowaniem zagadnienia naukowego, wskazującym na umiejętność samodzielnego prowadzenia dalszej pracy naukowej. Na uwagę zasługuje fakt, że jest to pierwsza praca dotycząca myśli polityczno-prawnej Zdzisława Stahla.

Wobec powyższego rozprawa Pani mgr Kaczmarek spełnia warunki określone w art. 13 *ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U z 2017 r., poz. 1789) w związku z art. 179 *ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 z późn. zm.) oraz jest podstawą dla wszczęcia dalszych procedur w przewodzie doktorskim. Opowiadam się zatem za przyjęciem tej rozprawy doktorskiej i dopuszczeniem Pani mgr Katarzyny Kaczmarek do jej publicznej obrony.

P. Dybowski